

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ФАКТОР МОТИВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО СЕРЕДОВИЩА ВНЗ

Л.Л. Ордіна

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології і психології
Білоцерківського національного аграрного університету*

У статті розглядається сутність демократичних цінностей у структурі особистості і визначається їх мотивація у формуванні культуротворчого середовища вищого навчального закладу

Ключові слова: свобода, толерантність, відкритість, культуротворче середовище.

Складність і динамічність процесів оновлення суспільства, викликаних змінами у всіх сферах життєдіяльності людини, в сучасному образі життя, демократизація всіх сторін суспільного життя, перехід до економіки знань, диктують необхідність глибокого теоретичного осмислення засобів перетворення суспільних інститутів, висувають вимоги подальших досліджень в області педагогічної теорії та практики, актуалізують пошук наукових обґрунтувань напрямів модернізації освіти у цілому та вищої професійної освіти, зокрема. Актуальність даного дослідження визначається станом культурного розвитку сучасного суспільства. Суб'єкти освітнього простору знаходяться у складній ситуації, пов'язаній із проблемою культурної самоідентифікації, тому що випробовують вплив радикально нових культурних цінностей та ідей, різних форм, стилів і напрямів сучасної культури. Освітній процес не може обмежуватись тільки передачею традиційних культурних цінностей і знань від одного покоління до іншого. Призначення його ми вбачаємо у вихованні особистості студента через набуття особистої системи культурних цінностей, умінні орієнтуватись у складному культурному просторі.

Цінності, безумовно є тим феноменом, котрий найтісніше пов'язаний зі сферою потреб людини, оскільки певна система цінностей втілюється в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних із відповідними формами життєдіяльності, в яких і здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення з явища «зовнішнього» у явище «для себе», тобто відбувається переведення цінностей суспільних в цінності суб'єктивно значущі для самого індивіда. Суб'єктивне сприйняття і присвоєння студентами і викладачами загальнолюдських культурно-педагогічних цінностей визначається багатством його особистості, направленістю професійної діяльності, культурно-освітньою самосвідомістю і відображає, таким чином, внутрішній світ людини. У цьому зв'язку справедливе твер-

дження С.Л. Рубінштейна про те, що ціннісне ставлення залишається способом відображення дійсності в свідомості людини. Для його розвитку необхідні благодотворна культуротворча атмосфера, стимулююче середовище, об'єктивні та суб'єктивні умови [5].

З огляду на сказане, стає цілком очевидною нагальна необхідність створити нову систему цінностей, яка б слугувала орієнтиром у вихованні молодого покоління та громадян будь-якого віку. Така система, загалом, і кожен її структурний компонент зокрема, мають становити одне ціле, в якому об'єднуючим началом є демократизм людини.

Демократія розглядається у дослідженні як реальне народовладдя, як такий спосіб організації влади, при якому народ визнається її основним джерелом і носієм і яка ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут кожної людини і громадянина. Демократія включає в себе особисту, індивідуальну свободу людини, реальні умови і можливості вияву соціально-політичної активності, право діяти (обирати й вибирати) на власний розсуд, свободу слова, совісті тощо. Саме ці норми й розглядаються в дослідженні як провідні демократичні цінності. Базовими демократичними цінностями є поняття «свобода», «відкритість», «толерантність».

Демократичні цінності об'єктивні, тому що формуються історично у ході розвитку суспільства, освіти і фіксуються в педагогічній науці у формі суспільної свідомості у вигляді специфічних образів та уявлень.

Демократичні цінності мають глибинні антропологічні основи, які спираються на концептуальні підходи від давньогрецьких філософів Перікла, Аристотеля і Демокріта до сучасних західних теоретиків, зокрема, Р.Арона і К.Ясперса, Ю.Хабермаса і К.Поппера, Х.Аренд і Ж.Дерріди. Проблеми формування демократичних цінностей студентської молоді присвячена значна кількість наукових і науково-методичних публікацій таких вчених, як

В. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Бебик, М. Головатий, Л. Губерський, А. Колодій, М. Михальченко, С. Рябов, О. Савченко, О. Семашко, О. Сухомлинська та ін. Філософсько-педагогічні ідеї демократичної освіти містяться в роботах С. Гессена, Д. Дьюї, А. Нейла, Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстого; діалектичне розуміння ідеї свободи в освіті знаходимо у працях Ш. Амонашвілі, Е. Гутмана, Ф. Михайлова, П. Фролова.

Формування демократичних цінностей молоді відбувається в процесі цілеспрямованого й організованого впливу на всі сторони життєдіяльності вищого навчального закладу з метою забезпечення стабільності навчально-виховної системи ВНЗ та подальшого її розвитку на шляху оптимізації. Основними підходами, які могли б забезпечити цілісне вирішення завдань актуалізації демократичних цінностей у формуванні культуротворчого середовища ВНЗ є: інноваційна організація діяльності вищого навчального закладу, яка включає створення відкритих структур комунікації, оновлення правового простору вищого закладу освіти; поєднання навчального та інституційного аспектів демократизації, яке відбувається при трансформації у відповідності з демократичними цінностями особистості; побудова культуротворчого середовища як середовища дорослих, враховуючи систему середовищ вікових груп.

Мета статті – розкрити сутність демократичних цінностей в структурі особистості і визначити їх мотивацію у формуванні культуротворчого середовища вищого навчального закладу.

Завдання вищої школи як соціального інституту полягає в тому, щоб сприяти професійній самореалізації індивіда, навчаючи його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем. У сучасній педагогіці поняття «культуротворче середовище» активно вводиться в навчальний та методичний процеси. Базуючись на культурологічному підході до освіти, ми розглядаємо становлення і розвиток особистості студента як багатоетапний процес залучення людини до культури, яка одночасно збагачує і розвиває саму систему освіти і впливає на розвиток учасників цього процесу. Культуротворче середовище ВНЗ виступає умовою самореалізації особистості студента у навчальному процесі. Якщо у процесі навчання і виховання оптимально поєднуються нетрадиційні і традиційні форми навчання, різноманітні види творчих робіт, то утворюється культуротворче середовище, яке забезпечує прояв і розвиток творчого потенціалу особистості студента.

У нашому дослідженні культуротворче середовище вищого навчального закладу розглядається як система життєдіяльності, що включає взаємопов'язану сукупність навчаль-

ної та дозвілєвої діяльності суб'єктів освітнього простору, покликана формувати їх культурно-освітнє мислення, актуалізувати ціннісні орієнтації, реалізувати творчий потенціал і забезпечувати валеологічні чинники професійно-навчального функціонування.

Мотивація посідає одне із центральних місць у навчанні, наслідки її дослідження стають «основою для планування процесу формування» можливих перспектив, розвитку, появи рис особистості, які відповідають соціальним вимогам [2]. Одним із способів пояснення мотивів поведінки та їх класифікації полягає в тому, що передбачається існування певних внутрішніх мотиваційних станів, які характеризують нахили і потреби особистості. Це означає, що для успішної мотивації студента щодо творчої діяльності потрібно визначити такі його потреби, які формують і контролюють його поведінку. Саме творча діяльність сприяє розвитку нестандартного мислення, пошуку нових способів діяльності, вмінню висувати гіпотези, формувати проблеми та узагальнювати їх тощо. В цьому процесі відбувається відкриття, яке приносить радість пізнання, а разом із тим і усвідомлення свого саморозвитку. Новизна виступає стимулом його активності, в тому числі пізнавальної. Творча діяльність дає можливість розширити спілкування з оточуючим середовищем, адже, для розв'язання творчої задачі потрібна інформація, яка може бути отримана і від безпосередніх новаторів. Це дає можливість співставити себе з іншими, отримати від інших оцінку своєї діяльності.

Отже, мотивація має вести до змін зусиль студента. Успішність цієї діяльності можлива за умови врахування факторів, які впливають і визначають інтенсивність цих зусиль.

Рівень суб'єктивності демократичних цінностей є показником особистісно-професійної розвиненості студентів і викладачів, їх загальної культури як ступеня реалізації ідеально ціннісного, трансформації потенційного в актуальне. Освіта – це універсальне право людини. Вона також виступає засобом до реалізації інших прав особистості, інструментом, який створює можливості для соціального та економічного розвитку. В концепції вищого навчального закладу покладено саме такі демократичні цінності. Історично вищі заклади освіти створювались як осередки свободи думки і слова, скарбниці національної культури, як інтелектуальні центри, а не заклади підприємництва, прагматизму, бізнесу, політики тощо. Свобода думки, як внутрішня сила її, «вимагає очевидних передумов: відповідного академічного клімату та атмосфери» [3], чого позбавлені всі профільні інституції, що займаються власноруч підготовкою чи перепідготовкою кадрів. Випускники таких шкіл навчання завжди заангажовані і мають однобокий підхід

до справи, такі фахівці можуть бути технологічно більш вправними, але вони внутрішньо залишаються залежними від тієї технології праці, яку вивчили.

Кожне суспільство передає свої традиції мислення, соціальні норми, культуру та ідеали із покоління до покоління. Існує прямий зв'язок між освітою і демократичними цінностями:

- В демократичному суспільстві зміст і практика освіти підтримують звичаї демократичного управління. Цей процес передачі освіти є життєво важливим в умовах демократії. Тільки ефективні демократії представляють собою динамічні форми правління, що еволюціонують і вимагають незалежного мислення громадян.

- Можливість позитивних соціальних і політичних змін знаходиться в руках громадян. Влада не повинна розглядати систему освіти як засіб контролю над інформацією і індоктринацією суб'єктів освітнього простору. Влада повинна оцінювати і направляти ресурси на освіту так само, як вона прагне забезпечити захист своїх громадян.

- Освіченість дозволяє людям отримувати інформацію з газет і книг. Поінформовані громадяни більшою мірою здатні удосконалювати свою демократію.

- Система освіти в демократичному суспільстві не перешкоджає вивченню інших політичних доктрин або систем правління. Демократія заохочує студентів до того, щоб висувати розумні аргументи, що ґрунтуються на ретельному дослідженні і ясному розумінні історії.

- У приватних і релігійних груп повинна бути свобода для створення шкіл, а у батьків - можливість дати своїм дітям приватну освіту. Навчання в державних школах має бути рівною мірою доступне для всіх громадян, незалежно від їх етнічних чи релігійних коренів, гендерної приналежності або фізичних вад. Демократичні норми і практика повинні бути предметом навчання для того, щоб люди розуміли й оцінювали свої можливості і обов'язки як вільні громадяни.

- Освіта у демократичному суспільстві включає знайомство з національною і світовою історією і поінформованість про основні демократичні принципи.

- Студенти також повинні мати можливість організувати клуби та заходи, в ході яких демократичні норми можуть реалізуватися на практиці. Наприклад, самоврядування дає їм можливість набуття досвіду в галузі демократичного процесу, а також досвід у сфері громадської участі у виборах; випуск газет дозволяє студентам отримувати уявлення про роль вільних ЗМІ і відповідальної журналістики; дозвіл на діяльність дозволяє ро-

звивати творчі здібності, що сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню не тільки компетентних фахівців, а й високодуховних молодих людей, патріотів України.

Аналізуючи демократичні цінності в структурі особистості, що виступають фактором забезпечення культуротворчого середовища ВНЗ ми виділяємо такі: *свобода, відкритість, толерантність*. Розглянемо їх послідовно.

Свобода. Свобода покладає межу власне особистісного буття і виявляє себе як фундаментальний спосіб його ствердження.

Свобода як демократична цінність виступає першою ознакою буттєвої оформленості особистості. Вільна випадковість, вільне поривання, на думку Х. Ортега-і-Гассета, – вихідні ознаки життя – і біологічного, і соціального. «Життя перемогло на планеті не тому, що спиралося на необхідність, а тому, що потопило, розчинило її в багатстві можливостей, дозволило будь-якій із них у випадку краху стати містком до перемоги іншої» [4]. Тому прояв свободи людини потрібно шукати не в його окремих матеріальних діях, а і у всій соціальній дії, в самій сутності людини. Свобода людини може бути представлена у двох визначеннях – перше представляє знання і активне використання закономірностей, що визначають сутність речей або процесів, на які направлена діяльність людини; друге – це існуюча потреба духу, що визначає цю діяльність, і на нашу думку, складає основу свободи людини загалом.

Таким чином, фактором мотиваційного забезпечення культуротворчого середовища у вищому закладі освіти виступає: розуміння свободи як демократичної цінності, що наповнює життя людини змістом; розуміння свободи як умови реалізації суб'єктів освітнього простору своїх особистісних і соціальних запитів; розуміння цінності свободи в ієрархії індивідуальних та суспільних цінностей; перетворення свободи в об'єкт, який виконує умови повноцінного життя заради особливої форми щастя. Саме в цьому виражається розвиток феномена свободи, який сприяє формуванню культури творчого середовища ВНЗ. Необхідно відзначити, що у розвитку свободи як демократичного феномена важливе значення має не тільки збільшення об'єму самої свободи, а і формування у людини ціннісного відношення до неї, тобто через володіння свободою, індивід усвідомлює себе особистістю. Тому культуротворчим середовищем ми можемо вважати тільки те середовище, в якому панує дух свободи і незалежності, яке природно формує у майбутнього фахівця свободу мислення, думки, слова, незалежність і незаангажованість поглядів. Ця свобода і незалежність до-

сягається саме завдяки принципів єдності процесу викладання та дослідження.

Відкритість особистості передбачає певні передумови для свого виникнення. Вона зумовлюється передусім певним смисловим наповненням особистого буття. Внутрішня сталість і тривале самозростання особистості передбачають притаманність їй такого типу світовідношення, яке визначено В. Малаховим як відкрите світо відношення. Змістом його є здатність людини перейматися смислами буття і прихованими тенденціями, здатністю втілювати і перетворювати їх у своїй життєдіяльності [1]. Засобом, яким найперше здійснюється відкритість особистості, є діалог. Відкритість, як складова учасників діалогу, – це готовність і уміння бути самим собою, відкрито виявляти співрозмовникові свою позицію. Важливим чинником відкритості є проникливість в іншу, відмінну від власної, думку, уміння поставитися до своєї позиції лише як до однієї з можливих. На думку Л. Шеремета «діалог є способом творення взаємності» [6, 189]. Суттєвою ознакою спілкування-діалогу у вищому закладі освіти є особливий морально-психологічний клімат, для якого характерні відкритість, доброзичливість, взаємна довіра.

Відкритість як складова особистості – це готовність та вміння бути самим собою, не-приховано виявляти співрозмовнику свою позицію, думку. Важливим її аспектом є проникливість в іншу, відмінну від власної, думку, уміння поставитись до своєї позиції як до однієї з можливих. Зворотний зв'язок як невід'ємна риса спілкування-діалогу має такі особливості ефективності цього процесу: аргументованість, специфічність (причетність до думки учасника спілкування); оперативність врахування феноменів групового спілкування: лідерства, групового тиску, групової диференціації. Діалогічна взаємодія в культуротворчому середовищі передбачає не тільки згоду і порозуміння, а й дружнє співробітництво, чесне змагання, гарячу суперечку.

У дослідженні ми кваліфікуємо відкритість як загальнонауковий методологічний принцип, що характеризує якісний стан життя індивіда, групи навчального закладу зі своїм світоглядом, характером відносин з оточуючим світом, системою соціалізації і використовуємо для характеристики системи діючих контактів вищого навчального закладу у процесі спільної роботи, опису суспільних взаємовпливів суб'єктів у процесі діяльності, а також для характеристики особистісних змін у функціонуванні навчального закладу як відкритої системи соціалізації.

Толерантність. Великий енциклопедичний словник визначає толерантність (від. лат. *tolerantia* – терпимість) як терпимість до чужої думки, вірувань, поведінки. Тобто за основу

береться згода сприйняти щось (духовне, морально-ідейне, етико-естетичне, релігійне) навіть за умов входження його в суперечність зі світоглядними установками того, хто сприймає. Толерантні стосунки між учасниками освітнього процесу забезпечують формування здатності кожного учасника сприймати позицію думки, ідеї іншого як об'єктивно існуючу реальність, дозволяють не відчувати почуття приниження, роздратування, провини або перевагу у процесі взаємодії.

Проголошуючи ідеї толерантності, людина має насамперед висувати відповідні вимоги до самої себе. Іншими словами, бути толерантним означає стримувати власні прояви стосовно чогось або когось чужого чи відмінного завдяки проявам вольового акту. У цьому випадку толерантність перестає бути результатом байдужості, імітацією терпимості.

У формуванні культуротворчого середовища вищого навчального закладу ми вважаємо за необхідне підкреслити специфіку толерантності, яка полягає у готовності суб'єкта до усвідомлених особистісних дій, направлених на побудову відносин з представниками іншого соціального середовища на конструктивній основі, на досягненні гуманістичних відносин між людьми, що мають інший світогляд, різні ціннісні орієнтації, стереотипи поведінки, на розширення особистого досвіду шляхом привласнення гуманістичних відносин між людьми. Становлення толерантності можливе тільки у визначеному середовищі ВНЗ, яке забезпечує стабільність та стійкість умов виховання, здатних до застосування технологій соціальної регуляції, а високий рівень толерантності викладача забезпечує насиченість занять професійним фоном.

Таким чином, свобода, толерантність і відкритість як провідні демократичні цінності забезпечують: динамічні форми правління в культуротворчому середовищі ВНЗ; входження кожного студента в контекст індивідуального, соціального та глобального розвитку; включення кожного суб'єкта освітнього простору в полісуб'єктний діалог, який дозволяє зрозуміти унікальність та загальність формування і трансформації окремих культурних форм, соціальних систем та їх культурну обумовленість.

Реалізація цих цінностей обумовлює створення такого середовища яке культивує знання, культуру, свободу слова і думки, виховує високоосвічену особистість, відроджує кращі традиції в навчальній та виховній роботі вищого навчального закладу, спонукає до виховання почуття гордості за право навчатися у такому закладі, підвищує відповідальність за свої дії і досягнення в різних сферах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Малахов В.А.* Искусство и человеческое миро отношение / В. А. Малахов. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 127-128.
2. *Маркова А.К., Матис Г. А., Орлов А.Б.* Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Г. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – С. 2- 5.
3. *Мухаметзянова Г.В.* Самостоятельная работа студентов в вузе / Г.В. Мухаметзянова // Педагогика высшей школы. – Казань: ИСПО РАО, 1985. – С. 120-131.
4. *Ортега-и-Гассет Х.* Спортивное происхождение государства / Х. Ортега-и-Гассет // Философская и социологическая мысль. – 1990. – № 6. – С. 43.
5. *Рубинштейн С.Л.* Принципы и пути развития психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С. 125-134.
6. *Шеремет Л.П.* Концептуально-методологічні принципи формування особистості (філософсько-культурологічний аналіз) / Л. П. Шеремет. – Біла Церква, 2005. – С. 186-192.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2009 р.

